

РОЗДІЛ 2 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'366.584'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.2.13>

ЗОНИ ПЕРЕТИНУ ТА РОЗБІЖНОСТІ ОКРЕМИХ ПОНЯТТЄВИХ ЗНАЧЕНЬ КАТЕГОРІЇ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

ZONES OF INTERSECTION AND DIFFERENCES OF CERTAIN CONCEPTUAL MEANINGS OF THE CATEGORY OF FUTURALITY IN THE MODERN FRENCH LANGUAGE

Кіркowska І.С.,

orcid.org/0000-0001-7239-8773

докторка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри романської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розглядається питання про випадки семантичного зсуву основних форм і значень категорії футуральності (КФ) сучасної французької мови. У ході дослідження зазначається, що центральним значенням КФ є ідея майбутності, що є імпліцитно наявною в усіх чотирьох граматичних способах та їхніх периферійних значеннях, і яке в той чи той спосіб постає в усіх різновидах модальних значень та їх перетинів у межах КФ.

Із чотирьох способів, які традиційно виокремлюються в сучасній французькій мові та мають семантичний потенціал системи *futurum*, чітко протиставлено за різною якістю футуральної семантики та за її вербальною реалізацією два: *Indicatif* та *Impératif*. *Indicatif* має найнейтральнішу та чітку семантику майбутньої дії за наявності контексту та актуалізаторів суб'єктивної модальності. *Impératif* має чітко окреслену семантику – безпосереднє звернення до адресата волевиявлення, що завжди стосується майбутнього. Менш чіткими є семантичні межі категорії футуральності між бажальним (*Subjonctif*) та умовним (*Conditionnel*) способами, які однаково передають нереальну, ймовірну, бажану, гіпотетичну дію, однаково передбачають реалізацію таких дій залежно від ситуації або від семантики дієслова головного речення. *Conditionnel* характеризується завжди імплікованою семантикою футуральності, формально складений із граматичних засобів *Indicatif*. Формальний збіг уживання форм *Indicatif* у *Conditionnel* дає змогу аналізувати *Conditionnel* у системі *Indicatif* зі значенням умовності. *Subjonctif* характеризується своєю футуральною імплікованою семантикою в окремих типах речень та має власну систему часо-видових форм для всіх типів просторово-часових відношень, окрім відношення слідування *Présent du Subjonctif*, *Passé du Subjonctif*, *Imparfait du Subjonctif*, що зумовлено самою семантикою футурума на рівні мовної системи.

Ключові слова: категорія футуральності, модальність, транспозиція, граматичний спосіб, семантика, спонукальність, умовність.

The article under consideration focuses on the issue of the cases exemplifying the semantic shift of the main forms and meanings of the category of futurity in the modern French language. The study has found out that the central notion of the CF is the idea of the future, which is implicit in all four grammatical methods and their peripheral meanings and which in this or that way can be found in all the types of modal meanings and their overlapping within CF.

Of the four methods that are traditionally distinguished in modern French and have the semantic potential of the system of *futurum*, two are in opposition due to different quality of the semantics of futurity and its verbal implementation: *Indicatif* and *Impératif*. *Indicatif* has the most neutral and clear semantics of future action in the presence of context and actualizers of subjective modality. *Impératif* has clearly defined semantics – a direct appeal to the addressee of the will, which is always about the future. The semantic boundaries of the category of futurity between subjunctive (*Subjonctif*) and conditional (*Conditionnel*) moods seem to be more obscure, as they equally convey unrealistic, probable, desirable, hypothetical action, equally forecast the implementation of such actions depending on the situation or the semantics of the main clause. *Conditionnel* is characterized by always implied semantics of futurity and is formally composed of grammatical means of *Indicatif*. The formal coincidence of the use of *Indicatif* forms in *Conditionnel* makes it possible to analyze *Conditionnel* in the *Indicatif* system with conditional meaning. *Subjonctif* is characterized by the same of implied semantics of futurity in certain types of sentences and has its own system of time-aspect forms for all types of space-time relations, with the exception of the consecution relations of *Présent du Subjonctif*, *Passé du Subjonctif*, *Imparfait du Subjonctif*, which can be explained by the semantics of the system.

Key words: category of futurity, modality, transposition, grammatical method, semantics, motivation, conditionality.

Постановка проблеми. Випадки семантичного зсуву форми та значення категорії футуральності здебільшого потрактовуються як «транспозиція часових форм», що притаманна формам

Futur simple або *Présent*, але зазначимо, що категорія футуральності (далі – КФ) – це передусім поняття, модусна категорія, що складається не тільки з категорії темпоральності, а й кате-

горій модальності та аспектуальності, до того ж модальні значення превалюють над рештою складників, а отже, транспозиція футуральної семантики можлива у сфері таких модальних аспектів, як спонування/волевиявлення, змога/потреба, умовність і та суб'єктивне ставлення, наприклад: *En semaine, le bruit risquerait d'être infernal, on verrait* (4, р. 113). Отже, це скоріше випадок не «транспозиції часових форм», а перетин семантичних компонентів основних модальних значень КФ у французькій мові.

Постановка завдання. Основною метою запропонованої розвідки є виявлення зон перетину та розбіжності ментальних сфер категорії футуральності, що є домінантними, «закріпленими» за одним із чотирьох способів французької мови. Окремим завданням є уточнення та ілюстрація тих семантичних зсувів (транспозицій), які впливають та доповнюють основні предикативні значення граматичних способів французької мови: змоги/дійсності (в межах *Présent*), змоги/потреби, спонукальності/волевиявлення (в межах *Subjonctif* та *Impératif*) та умовності, гіпотетичності та вірогідності (в межах *Conditionnel*).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблеми взаємодії граматичних форм, що передають семантику футуральності в структурі французької мови, передбачає дослідження не лише і не стільки динаміки взаємовідношень цих семантичних зон, скільки вирішення проблеми кореляції темпоральних та модальних значень, що передаються різними граматичними способами французької мови. Колумбійський лінгвіст Х. Монтес стверджує, що майбутній час як часова категорія і як поняття про абстрактний час ніколи не був популярним у жодній мові [4, с. 79]. Як зазначає К. Урсул, форми *futurum* характеризуються певною долею гіпотетичності, а часові ознаки превалюють над модальними [8]. Вивчаючи зв'язок між майбутнім та модальністю, С. Чанг і А. Тімберлейк фіксують потенційність будь-якої події в майбутньому, на протиположності теперішнього. Як наслідок, щодо майбутнього виділяють різні ступені вірогідності. Ця вірогідність частково залежить від упевненості мовця, тому майбутню подію можна оцінювати

як відносно визначену, ймовірну та ін. [5, с. 44]. За твердженням О. Бондарук, різне тлумачення семантики системи *futurum* зумовлено відсутністю чітко визначеної позиції щодо наявності в зазначеній категорії «поряд із семою футуральності семи модальності» [2, с. 10]. З такої причини виявлення зон перетину та розбіжності поняттєвих категорій-складників категорії футуральності КФ буде ґрунтуватися на суб'єктно-предикативному типі зв'язку з дійсністю, що «закріплені» за кожним граматичним способом французької мови.

Виклад основного матеріалу. Зона перетину та розбіжності змога/дійсність між *Subjonctif* і *Indicatif*. Щоб виявити семантичну сутність опозиції *Indicatif /Subjonctif*, потрібно проаналізувати випадки, де форми зазначених способів можуть бути взаємозамінними в одному й тому самому оточенні.

В означальних підрядних реченнях вибір способу залежить не від формальних умов, а від наміру мовця, наприклад:

Je cherche le sentier qui descend à la mer – Indicatif;

Je cherche le sentier qui descend à la mer – Subjonctif.

У фразі з *Indicatif* факт представлений як такий, що наявний => є стежка, яка веде до моря. Крім того, цей факт перебуває в площині теперішнього часу та не має футурального змісту. Фраза з *Subjonctif* представляє дію як таку, яка не стверджується => ймовірно, така стежка є, і я її шукаю, а є гіпотетично припустимою, яка уналежнюється до зони категорії футуральності.

Subjonctif та *Indicatif* передають протиставлення змоги та дійсності, тобто категорій, які відбивають основні ступені розвитку поняття про явище. Дійсність є більш ємним та конкретним поняттям, ніж змога. До того ж змога завжди є перцептивною, зверненою в майбутнє, а дійсність є проспективною лише в плані слідування *Indicatif*.

Зона розбіжності та перетину із семантикою гіпотетичність / вірогідність між *Conditionnel* та *Indicatif*. Майбутній час (*Futur simple*) здебільшого уналежнює дію до плану майбутнього, чітко протиставляючи його плану теперішнього, наприклад: *C'est par amitié pour toi, lui avait-il dit, que j'oserai affronter deux déserts:*

<i>S'il vient et qu'il veuille me voir, je recevrai – Subjonctif</i>	=>	Якщо він прийде і якщо на те буде його добра воля / хай лише захоче мене побачити, я його прийму – категорична умова на думку суб'єкта
<i>S'il vient (venait) et il veut me voir, je le recevrai (recevrais) – Indicatif або Conditionnel</i>	=>	Якщо він прийде та захоче мене побачити, я його прийму – причинно-наслідковий зв'язок

Іншою зоною перетину (*Conditionnel/Subjonctif*) із семантикою умовності є підрядне речення обставини зі значенням умовності, що вводиться сполучниками *à condition que, pourvu que, à moins que*. На відміну від основного значення *Conditionnel* умова, що передається підрядним умовним реченням, є умовою-обставиною, наприклад:

- *Pourrais-je vous appeler en soirée?*
- *À condition que ce ne soit pas tard?* – *Subjonctif*.

Порівняймо:

S'il n'est pas tard, vous m'appellerez – *Conditionnel*.

Наступним прикладом перетину семантики умовності є умова-потреба, що передається *Subjonctif* у підрядному означальному та може передавати умову-побажання в *Conditionnel*, наприклад:

Je cherche le sentier qui descende à la mer – *Subjonctif*;

Je cherche le sentier qui descendrait à la mer – *Conditionnel*.

Усі наведені речення мають футуральне значення, але зоною розбіжності між вибором мовцем чи то форми *Subjonctif*, чи то форми *Conditionnel* є відмінність між сприйняттям потенційної змоги в майбутньому: *Subjonctif* передає ставлення мовця до змоги, а *Conditionnel* – повинність змоги в майбутньому, що залежить від певних умов.

Наслідком взаємодії ментальних сфер КФ є утворення додаткових категорійних значень, які набувають додаткового модального значення в умовах дискурсивної реалізації (див. рис. 1).

Розрізняючись у своїх основних значеннях, способи можуть наближуватися у своїх вторинних функціях під час транспозиції. Зазначимо, що йдеться насамперед про інтеграцію мовних та мовленнєвих значень окремих граматичних способів,

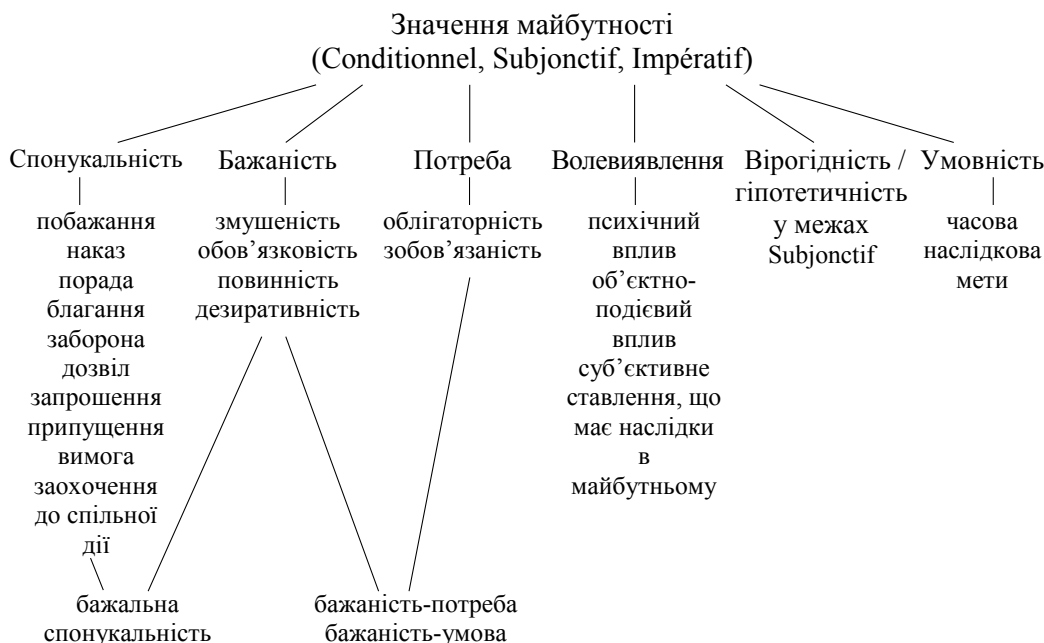

Рис. 1. Семантичні різновиди засобів імплікованої футуральності зі значенням змоги

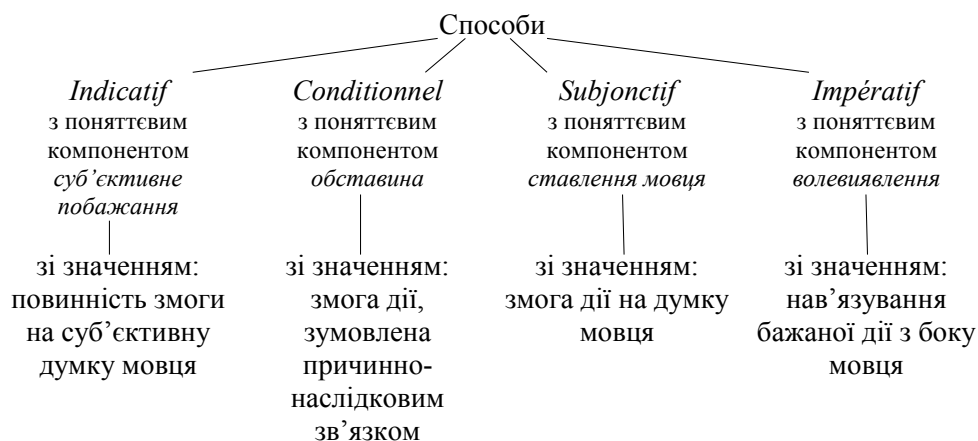

Рис. 2. Конвенційні значення граматичних способів у системі французької мови

які здатні набувати вторинних функцій під час транспозиції, зберігаючи при цьому первинні, конвенційні значення граматичних способів, що закладені в системі французької мови (рис. 2).

У процесі мовлення відбувається утворення зон розбіжності та перетину між окремими значеннями граматичних способів. Спонування і побажання можуть бути передані не лише *Impératif*, але й *Indicatif* та *Subjonctif*. Змога в підрядних означальних може бути передана як умовним способом, так і *Subjonctif*. Поступка може передаватися і *Subjonctif*, і умовним способом та навіть наказовим способом. Передбачувана дія (умова) після *si* передається формою *Indicatif* та *Subjonctif* у підрядному реченні. Вірогідність та гіпотетичність тяжіють до вживання в *Conditionnel* та *Indicatif* [3, с. 327].

Висновки. Отже, в плані вираження КФ *Indicatif* унаочнює дію як повністю актуалізовану та реальну в майбутньому на

суб'єктивну думку мовця і передає суб'єктивно-модальні значення КФ.

Три інших способи *Conditionnel*, *Subjonctif* та *Impératif* переважно кваліфікують як непрямі, вони представляють дію як імовірну та неповністю актуалізовану. Ці способи завжди спрямовані в майбутнє, що є природним, адже майбутнє – це зона уявної відсутньої дійсності, що може мати лише той чи той ступінь достовірності. *Indicatif* передає повинність змоги на думку мовця, *Impératif* передає потребу за волею мовця, *Conditionnel* – змогу дії, яка зумовлена причинно-наслідковим зв'язком, *Subjonctif* – змогу на думку мовця, що залежить від його почуттів, обставин, побажань. Отже, можна сказати, що *Indicatif* – це суб'єктивне побажання, *Impératif* – це воля, *Conditionnel* – це обставина, *Subjonctif* – це ставлення мовця. Усі ці відтінки категорії футуральності є складниками функційно-семантичного поля категорії футуральності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарко А.В. К анализу категориальных ситуаций в сфере модальности: императивные ситуации. *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность* : коллективная монография / отв. ред. А.В. Бондарко. Ленинград : Наука, 1990. С. 80–89.
2. Бондарук Е.В. Конкуренция фyuтyра и фyuтyрального презенса в немецкой диалогической речи: на материале художественной литературы : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Архангельск, 2001. 197 с.
3. Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Москва : Добросвет, 2000. 832 с.
4. Зененко М.А. Функционально-семантическое поле акциональности в современном португальском языке (изъявительное наклонение) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.05. Москва, 2006. 137 с.
5. Логунов Т.А. Аналитические формы будущего времени как лингвистический феномен: на материале английского и русского языков : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Кемерово, 2007. 231 с.
6. Молчан А.В. Неморфологизованные средства выражения побуждения в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : 10.02.01. Воронеж, 1984. 18 с.
7. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений : монография / отв. ред. В.А. Успенский. Москва : Издательство ЛКИ, 2010. 296 с.
8. Урсул К.В. Поле времени в структуре языка: концептуальный анализ (на материале испанского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2016. 150 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Colette. *La maison de Claudine*. Paris : Hachette, 1960. 159 p.
2. Denuziere M. *Fausse-Rivière*. Lousiane. Tome 2 : Roman. Paris : Éditions J.-C. Lattès, 1979. 553 p.
3. Echenoz J. *Je m'en vais* : roman. Paris : Les éditions de minuit, 1999. 253 p.
4. Hamon I. *Tulle, où le passé en impasse*. Paris : Groupe CCEE, 2011. 125 p.
5. Japrisot S. *L'été meurtrier*. Paris : Denoël, 1977. 433 p.
6. Maalouf A. *Le dérèglement du monde*. Paris : Grasset, 2009. 315 p.
7. Martinigol D. *L'or bleu*. Paris : Hachette, 1989. 254 p.
8. Peyrefitte R. *Les Amours singulières*. Paris : Flammarion, 1970. 191 p.
9. Tamaro S. *Un cœur en chemin*. Paris : Desclée de Brouwer, 1998. 169 p.